

RIKSDAGENS  
LAGUTSKOTT

Helsingfors  
den 27 november 1990  
Utlåtande nr 3

## Till Grundlagsutskottet

Grundlagsutskottet har genom en den 5 oktober 1990 daterad skrivelse begärt utlåtande av lagutskottet om regeringens proposition nr 73 med förslag till ny självstyrelselag för Åland.

Med anledning av ärendet har utskottet hört överdirektören Leif Sevón vid justitieministeriet, lantrådet Sune Eriksson och kanslichefen Peter Lindbäck vid Ålands landskapsstyrelse, tekniske direktören Jan Mikael von Schanz vid Ålandsgillet i Stockholm, verkställande direktören Jan Kähre vid Ålands Vänner i Helsingfors r.f., filosofie magistern Ann-Christin Waller vid Ålandsringen i Åboland r.f., professorn Vesa Majamaa och vikarierande professorn Urpo Kangas vid Helsingfors universitet, biträdande professorn vid Åbo universitet Markku Helin, professorn vid Lapplands högskola Ahti Saarenpää, justitierådet, juris doktor Juhani Wirilander och sekreteraren för Ålandskommittén, understatssekreterare Nils Wirtanen.

**Regeringens proposition**

Propositionen innehåller ett förslag till en ny självstyrelselag för Åland. Lagens allmänna mål är att stärka den åländska självstyrelsen och att utvidga den inom lagstiftningen, förvaltningen och ekonomin. Reformen syftar inte till en ändring av landskapets statsrättsliga ställning.

Propositionen innehåller också ett förslag till lag om ändring av lagen om inskränkning i rätten att förvärva och besitta fast egendom i landskapet Åland så att fång genom arv underställs de i lagen stadgade inskränkningarna. Med avvikelse från huvudregeln skall dock bröstarvingar och efterlevande make ha rätt att genom arv förvärva egendom i landskapet. Det samma skall också gälla makes rätt att vid

avvittring på grund av dödsfall förvärva fast egendom utan tillstånd. Med fast egendom jämställs andel i ett sådant dödsbo som äger eller besitter fast egendom. Det föreslagna tillståndssystemet syftar till att trygga att jord-egendomen kan förbli i den i landskapet bosatta befolkningens händer.

**Utskottets ställningstaganden**

Ett av de centrala syftena med reformen är att självstyrelselagen i vissa frågor skall fungera såsom en ramlag som kompletteras genom lagstiftning i landskapet. En del av de i lagutskottet behandlade problemen är av den arten att de är betydelsefulla endast om ärendet inte på ett tillfredsställande sätt avgörs genom lagstiftning i landskapet. Av dessa orsaker kan lagutskottet inte i samtliga fall ta ställning till om det vore mest ändamålsenligt att ta in resp. ändring i jordförvärvslagen för Åland eller i en landskapslag.

Lagutskottet har behandlat ärendet till den del det gäller dess behörighetsområde och har i enlighet med begäran om utlåtande koncentrerat sig på de frågor som gäller arvsrätten och rätten att äga fastigheter samt på sådana familjerättsliga synpunkter som i väsentlig grad är förknippade med dem.

På grundval av detta fäster lagutskottet uppmärksamhet vid nedan nämnda stadganden och anför som sitt utlåtande värdsamt följande.

**1. Självstyrelselagen**

18 §. *Landskapets lagstiftningsbehörighet.* Enligt paragrafens 18 punkt har landskapet lagstiftningsbehörighet bl.a. i fråga om skyl-

dighet att på lega mot full ersättning upplåta jordbruksmark och fiskevatten i syfte att tillvarata deras produktionsförmåga.

Den landskapslag som avses i förslaget kommer i sakligt hänseende att vara en lag som kan jämföras med en expropriationslag. I vår expropriationslagstiftning är utgångspunkten att den som för ett allmänt behov blir tvungen att till en annan överlåta dispositionsrätten till sitt område inte genom ett expropriationsförfarande kan åläggas längre gående skyldigheter i fråga om det överlåtna området än skyldighet att tillåta sådan disposition som inlösningsbehovet förutsätter. Vid ett expropriationsförfarande kan överlåtaren inte i fråga om det överlåtna området åläggas någon underhållsskyldighet eller någon annan positiv skyldighet att agera. Det i paragrafen föreslagna arrangemanget som innebär att det mellan områdets ägare och den som ansöker om inlösnings genom tvång kunde etableras ett arrendeförhållande, där områdets ägare skulle få ställning av arrendegivare, är mycket exceptionellt. Arrangemanget skulle leda till att områdets ägare blir oskäligt bunden, om på arrendeförhållandet tillämpas normala principer vid arrende i fråga om byggande, grundförbättring, skyldighet att underhålla arrendeområdet, inlösningsfrågor o.dyl. Det skulle också bli svårt att avgöra uppsägningsfrågor och andra frågor som gäller arrendeförhållandets giltighet mellan parterna. Sålunda synes det inte vara riktigt att tvångsvis etablera ett arrendeförhållande mellan områdets ägare och inlösaren.

Enligt den allmänna motiveringen till regeringens proposition har man vid utarbetandet av förslaget haft outnyttjade åkrar och fiskevatten i åtanke. Denna omständighet som är väsentlig med tanke på stadgandets tillämpningsområde framgår inte av ordalydelsen till 18 § 18 punkten i förslaget. Genom stadganden i lagen bör man också ge markägaren möjligheter att själv få disponera området för samma ändamål som inlösaren så att inte heller inlösarens ställning oskäligt försämras.

Lagutskottet anser att en dispositionsrätt som inrättas tvångsvis alltid bör vara tidsbunden för inlösaren så att ägaren efter den utsatta tiden har möjlighet att återfå området i eget bruk. Med beaktande av detta och det ovan anförda föreslår lagutskottet att 18 § 18 punkten ges följande preciserade lydelse:

”18) tillvaratagande av jordbruksmarks,

skogsmarks och fiskevattnens produktionsförmåga; skyldighet att *i sådant syfte* mot full ersättning *i någon annans besittning för viss tid* upplåta jordbruksmark och fiskevatten *som är outnyttjade eller endast delvis utnyttjade*,

63 §. *Danaarv.* Paragrafens syfte är att landskapet delvis skall träda i stället för staten som mottagare av arv som tillfaller staten. Enligt förslaget tillfaller arvet landskapet, om det inte finns någon arvinge till den som vid sitt frånfälle var fast bosatt i landskapet. Dessutom stadgas det i paragrafen att i Åland belägen fast egendom efter den som inte har någon arvinge och som var bosatt utom landskapet tillfaller landskapet.

Paragrafens rubrik motsvarar inte dess sakinhåll. Lagutskottet föreslår att rubriken skall lyda t.ex. ”*Landskapets rätt till arv*”.

Lagutskottet har också ägnat uppmärksamhet åt paragrafens sakinhåll. Om 63 § får den föreslagna ordalydelsen leda detta till att det för Åland borde skapas ett speciellt boudredningssystem för landskapsarv för att man skall kunna handha de uppgifter som enligt lagen om införande av ärvdabalken ankommer på statskontoret. Detta har inte uppmärksamats i motiveringen till regeringens proposition. Med tanke på syftemålen med självstyrelselagen synes det emellertid inte vara behövt att egendom utanför landskapet kan övergå till landskapet genom arv.

På basis av erhållen utredning anser lagutskottet att det vore på sin plats att begränsa landskapets rätt till kvarlåtenskap så att 63 § gäller endast fast egendom i landskapet. Det är inte behövt att stadga om fast egendom i landskapet efter någon som varit bosatt på annat håll i riket, eftersom de allmänna stadgandena i jordförvärvslagen skall tillämpas på sådan egendom.

Lagutskottet föreslår grundlagsutskottet att det tillsammans med landskapets representanter utreds om det är möjligt att ändra innehållet i 63 § i överensstämmelse med det ovan anförda. När stadgandets sakinhåll är klart kan det lämpligast avgöras vem en boudredning skall anförtros och i vilken lag det skall stadgas om detta. För att oskäliga följder skall kunna förhindras behövs det dessutom ett stadgande om att egendom som övergått genom arv kan överlåtas till en anhörig till arvlåtaren eller till arvlåtarens hemkommun.

## 2. Jordförvärvslagen

2 §. Enligt paragrafen får den som inte har åländsk hembygdsrätt inte utan landskapsstyrelsens tillstånd med äganderätt förvärva eller med stöd av legoavtal eller något annat avtal besitta fast egendom i landskapet.

I förslaget förblir det oklart om den som går miste om sin hembygdsrätt härefter behöver tillstånd för att kunna fortsätta att i Åland besitta fast egendom med stöd av ett arrendeavtal eller ett annat dylikt avtal.

Enligt allmänt godtagna rättsprinciper behöver tillstånd inte sökas för fortsättande av ett arrendeförhållande efter förlust av hembygdsrätten, medan tillstånd behövs, om någon efter förlust av hembygdsrätten önskar förlänga arrendeförhållandet. Lagutskottet anser att det till denna del är skäl att förtydliga stadgandena. Utskottet föreslår grundlagsutskottet att till 2 § skall fogas ett nytt 3 mom. med t.ex. följande lydelse:

*”Den som förlorar sin hembygdsrätt behöver inte med anledning av detta tillstånd för att besitta fast egendom med stöd av ett redan ingånget arrendeavtal eller annat avtal så länge avtalet är i kraft. På en förlängning av avtalet tillämpas dock de begränsningar som nämns i 1 mom.”*

3 §. *Arvsrättsliga problem i paragrafen.* I 3 § i jordförvärvslagen regleras de situationer som inte alls berörs av begränsningarna i lagen eller där stadgandena om begränsning av jordförvärv har inskränkts. Enligt paragrafens 1 mom. gäller begränsningarna inte alls bröstarvingar eller efterlevande make. I paragrafens 2 mom. regleras ställningen för andra delägare i ett dödsbo än sådana som nämns i 1 mom.

Enligt lagförslagets 3 § avviker de olika slagen av kvarlåtenskapsfång från varandra. Fång på grund av testamente och avlägsnare släktingars förvärv genom arv intar en annan ställning än bröstarvingars och efterlevande makes förvärv genom arv. Med tanke på kvarlåtenskapsrätten kan uppdelningen ifrågasättas. Enligt den vedertagna tolkningen av ärvdabalken anses arv och testamente hos oss vara likvärdiga kvarlåtenskapsfång. Tanken att ett testamente vore ett subsidiärt fång som kommer i fråga efter arv frångicks redan på 1800-talet. Sålunda finns det inte något motiverat skäl för att ett testamente skall ha en annan ställning än ett arv i jordförvärvslagen heller.

Lagutskottet anser att om testamentsfriheten begränsas bör den i fråga om personer begränsas så att ett testamente inte kan avse andra arvingar än dem som enligt jordförvärvslagen är befriade från tillståndsförfarandet.

Tillämpat på stadgandena i jordförvärvslagen innebär det ovan anförda ställningstagandet följande. Enligt 3 § i förslaget får bröstarvinge och efterlevande make utan hinder av jordförvärvsbegränsningarna förvärva andelar i ett dödsbo, om de är delägare i det. Lagens syften anses sålunda inte förhindra att den efterlevande maken eller en bröstarvinge förvärvar jordegendom utöver arvslott i dödsboet. Däremot kan en arvlätare inte i ett testamente förordna om ett motsvarande skiftesresultat. En bröstarvinge och den efterlevande maken skulle bli tvungna att inhämta landskapsstyrelsens tillstånd för att kunna besitta jordegendom med stöd av testamente. Detta är inte logiskt. Eftersom inlösning av egendom tilläts i ett dödsbo bör också fång på grund av testamente godkännas i fråga om samma egendom.

Lagutskottet föreslår grundlagsutskottet att det tillsammans med representanter för landskapet skall utreda möjligheterna att komplettera 3 § med ett uttryckligt stadgande om att jordförvärvsbegränsningar inte utgör hinder för en bröstarvinge efter arvlätaren och den efterlevande maken att med stöd av arvlätarens testamente besitta egendom.

*Problem som är förknippade med makens ställning.* Enligt propositionen får maken inte hembygdsrätt på grundval av äktenskap. Till denna del avviker propositionen från gällande lag, enligt vilken en kvinna får hembygdsrätt på grundval av äktenskap. Ändringen har stor betydelse också för makars förmögenhetsrättsliga relationer. I propositionen har dessa följdverkningar inte alls beaktats. Till denna del anser lagutskottet det vara motiverat att anföra följande:

— Om inte vardera maken har hembygdsrätt kan de inte utan landskapsstyrelsens tillstånd i gemensamt namn förvärva en bostad som är förknippad med besittningsrätt till ett markområde. I praktiken kommer detta troligen att leda till att en bostad som har anskaffats för gemensam räkning antecknas enbart i dens namn som har hembygdsrätt. På detta sätt uppstår s.k. dold äganderätt som medför

problem då egendomen skall realiseras eller avyttras.

Lagutskottet anser att man inte genom lagstiftning borde främja uppkomsten av dylika problem. Därför föreslår utskottet grundlagsutskottet att i 3 § jordförvärvslagen eller i en landskapslag skall tas in ett stadgande som lindrar jordförvärvsbegränsningarna så att makar, av vilka endast den ene har hembygdsrätt, utan landskapsstyrelsens tillstånd i gemensamt namn kan förvärva en bostad trots att den är kombinerad med rätt att besitta ett ringa markområde.

— Enligt 24 § äktenskapslagen kan den ena maken då samlevnaden upphör ensam berättigas att fortsätta hyresförhållandet i fråga om en lägenhet som använts som makarnas gemensamma hem, oberoende av vilken av makarna det är som hyrt lägenheten.

När makarnas gemensamma hem är beläget på Åland skall den make som saknar hembygdsrätt behöva tillstånd av landskapsstyrel-

sen för att kunna fortsätta hyresförhållandet i fråga om en lägenhet, om boendet är förknippat med rätt att besitta ett markområde. Eftersom ett tillståndsförfarande inte kan anses ändamålsenligt i dylika situationer föreslår lagutskottet att ett undantagsstadgande i detta syfte fogas till lagen.

— Vid jämkning av avvitrning efter äktenskapsskillnad kan makarnas gemensamma bostad ges som utjämning till den ena maken. Också i dylika fall måste den make som saknar hembygdsrätt, om inte ett undantagsstadgande fogas till lagen, ty sig till tillståndsförfarandet för att kunna få bostaden i sin faktiska besittning i de fall då boendet är förknippat med besittningrätt till ett markområde.

På basis av det ovan sagda anför lagutskottet vördsamt

*att de ovan anförda anmärkningarna bör beaktas då lagförslagen godkänns.*

I den avgörande behandlingen deltog ordföranden Björkstrand, vice ordföranden Urpilainen samt medlemmarna Hacklin (delvis), Häkämies (delvis), Jokinen, Jäätteenmäki, Lin-

nainmaa, Moilanen, Niinistö, Paloheimo (delvis), Pohjola, Ryyänen, Taina (delvis), Tykyläinen, Vistbacka (delvis) och Vähänäkki.